

כיבוש העיר ח'ורמשהר על-ידי עיראק

עיראק קיוותה כי די יהיה בכיתורה של ח'ורמשהר כדי להביא לכניעתה המהירה, אולם בפועל גילתה שאין די בכך, והיא נאלצה לכבוש את העיר בית אחר בית, רחוב אחר רחוב. האבדות הכבדות ששילמה תמורת כיבוש העיר גרמו להנהגתה לחשוב על התבונה שבהמשך כיבושן של ערים איראניות. העובדה היא שלאחר כיבוש ח'ורמשהר לא כבשה עיראק שום עיר איראנית מרכזית מאלה שהיו ברשימת היעדים האופרטיביים שלה

אל"ם (מיל') פסח מלובני

רקע

המלחמה בין עיראק לאיראן פרצה באופן רשמי ב־22 בספטמבר 1980, עת החלה מכונת המלחמה העיראקית, שהכינה עצמה היטב לקראת המהלך הזה, להלום באיראן ובצבאה בהפתעה רבה. זאת כשמשטר ח'ומייני באיראן טרם חש מבוסס דיו בשלטון, והצבא היה מעורער וחלש לאחר המהפך בשלטון והטיהורים הרבים שנערכו בו.

המשטר החדש חשש עדיין לשים את מבטחו בצבא שירש

ממשטרו של השאה והחל בארגון צבא חדש ונאמן לו – "משמרות המהפכה" (הפסדראן) – שחלקו במלחמה ותפקידו בה הלכו וגדלו ותרמו רבות לבנייתו ולעליית משקלו במערכת האיראנית.

העוינות בין שתי המדינות הללו היא עתיקת יומין ומורכבת מאוד: יש בה אלמנטים לאומיים, דתיים, גיאוגרפיים, דמוגרפיים ובמידה רבה גם אישיים – צאדם מול ח'ומייני.

איראן הייתה האויב מספר אחת של עיראק, בעיקר בתקופת השאה, והיותה את האיום המרכזי עליה. עוצמתה הצבאית, שנתמכה על-ידי ארצות-הברית, הרתיעה את עיראק מפני מהלכים לא מחושבים כלפיה, ואף שיכנעה את הנהגתה לקבל הסכמים שכפו אילוצים על העיראקים כדרך לפתרון הבעיות העומדות בין שתיהן. כזה היה ההסכם, שעליו חתמו אישית באלג'יר ב־1975 השאה של איראן וצאדם, ששימש אז כסגן נשיא. ההסכם היה בעצם ניצחון לאיראן ונתן לה שליטה במימי השט אל-ערב – מוצא המים העיקרי של עיראק למפרץ הפרסי (שלו קראו העיראקים המפרץ הערבי).

מבוא

הקרב לכיבוש ח'ורמשהר (ספטמבר-אוקטובר 1980) נחשב לאחד הבולטים במלחמת עיראק-איראן. מבחינת עיראק, היה הקרב הזה אחת ההפתעות האופרטיביות הראשונות במלחמה הממושכת הזאת, שזה אך החלה, בכל הקשור לגילויי ההתנגדות של איראן בהשוואה לגזרות המלחמה האחרות, שבהן התנהלה המתקפה העיראקית ללא קשיים רבים.

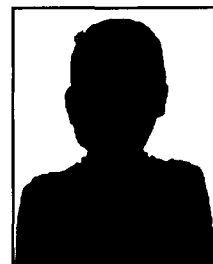
מבחינת איראן, היה זה גילוי ההתנגדות הרציני הראשון מול ההתקפה המפתיעה של עיראק בגזרה הרגישה הזאת (עבדאן, מסופי הנפט) וניסיון לבלום אותה. בזיכרון של שני הצדדים נחרתה הלחימה הזאת כקרב קשה, שבו היו שניהם נחושים למלא את המשימה כמעט בכל מחיר. הנחישות הזאת הביאה לאחד ההישגים

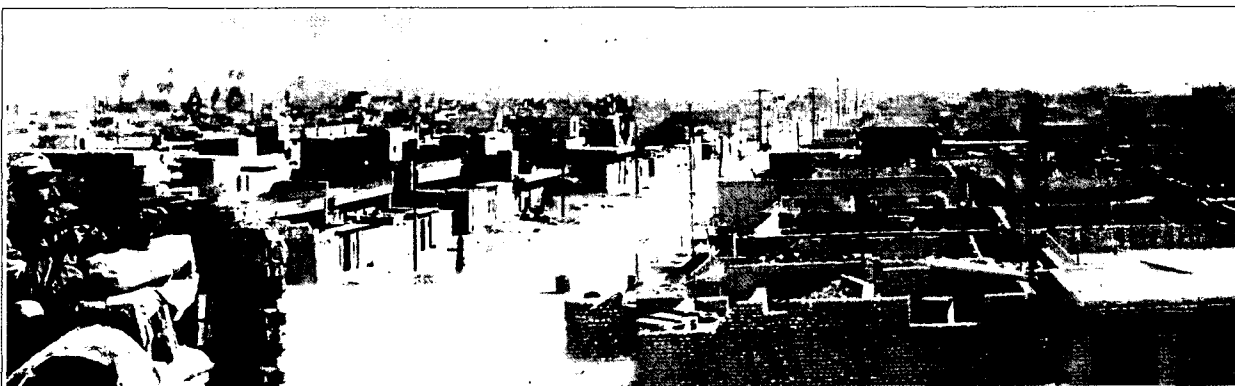
בזיכרון של שני הצדדים
נחרתה הלחימה הזאת כקרב
קשה, שבו היו שניהם נחושים
למלא את המשימה כמעט
בכל מחיר

החשובים של עיראק בשלב הראשון של המלחמה – ולמאמץ גדול של איראן להחזיר לעצמה את השליטה בעיר, לשקם את הכבוד הלאומי ואף להרגיש את טעם הנקמה המתוקה בעיראק בשלב השני.

תיאורי הקרב במאמר מבוססים בעיקר על מידע שהוצג על-ידי הצד העיראקי, כולל ראיונות שניתנו על-ידי מפקדים ברמות השונות שפיקדו עליו או שהשתתפו בו, ושהביאו לניצחון העיראקי בסיבוב הזה.

חוקר לשעבר באמ"ן

העיר ח'ורמשהר - מראה כללי של שכונת מגורים

הזאת, מצפון-מערב לאי שעליו שוכנת העיר עבדאן. העיר עצמה מהווה צומת דרכים - מחוברת בכביש ובמסילת ברזל לבירת החבל אהוז שמצפון לה, בכביש ראשי לעיר עבדאן השוכנת מדרום-מזרח לה ובכביש המוביל לגבול עם עיראק.

העיר שוכנת על גדותיהם של שני מכשולי מים - נהר שט אל-ערב מדרום-מערב ומדרום לה ונהר הקארון - הנשפך אליו מצפון - מדרום ומדרום-מזרח לה. בחלקה הדרום-מזרחי מתפצלת מהקארון תעלת בהמנשיר, הזורמת למפרץ במקביל לשט אל-ערב. על הקארון נבנו שלושה גשרים, שחיברו את העיר לאי עבדאן. לפני המלחמה חיו בח'ורמשהר כ-270 אלף נפש, רובם ערבים (על-פי נתון אחר, 210 אלף בלבד. במלחמה נותרו בה כ-70 אלף נפש, שפוננו ממנה בשל הקרבות). המשטר האיראני העביר אליה אוכלוסייה איראנית מתוך כוונה לשנות את אופיה הערבי. אורכה של העיר 7 ק"מ ורוחבה כ-6 ק"מ. בעיר כמה אזורים חשובים - איזור הנמל, המשתרע לאורך השט אל-ערב, איזור המגורים צפונית לו, איזור תחנת השידור ומחנה דג' צפונית לעיר ואיזור הכלא. במרכז העיר נמצאת הכיכר הראשית, ובקרבתה - המסגד הגדול, בניין הממשל (הקאיימקאמיה) והגשר הגדול

של עיראק היו בעיקר הגברת האש בגזרת בצרה והשט אל-ערב - הפגזות ארטילריות על יעדים עיראקיים שונים וחסידת השיט בנתיב המים הזה.

המאמץ הצבאי העיקרי במתקפה העיראקית התמקד בחבל ח'וזיסטן, שרוב תושביו הם ערבים סונים - מיעוט באיראן השיעית. למאמץ הזה הוקצו תחת פיקוד גיס 3, שקיבל את האחריות על הגזרה הזאת, 5 דיוויזיות (3 משוריניות ו-2 ממוכנות) - הכוח העיקרי של הסד"כ המשוריין והממוכן של עיראק. היעד שלו היה השתלטות על מרכזי השליטה והאוכלוסייה העיקריים בחבל - הערים דזפול, אהוז, שוש עבדאן, ח'ורמשהר - ועל תשתית הנפט החשובה באיזור, שלה חשיבות כלכלית ואסטרטגית מבחינתה של איראן. בתוך כך התמקד המאמץ של הגיס בדרום מול מרחב ח'ורמשהר-עבדאן, ובמרכזו - הקרב לכיבוש העיר ח'ורמשהר (שאת שמה שינו העיראקים לאחר כיבושה למחמרה).

יחידת חי"ר עיראקית נערכת במרחב ח'ורמשהר

הקרב על ח'ורמשהר הזירה

זירת הלחימה נמצאת בדרום חבל ח'וזיסטאן שבדרום-מערב איראן (ערביסטאן בפי העיראקים). העיר ח'ורמשהר שוכנת על הגדה הצפונית של השט אל-ערב, המהווה גבול בין עיראק לאיראן בגזרה

אנשי שריון עיראקים במרחב הנמל

לוחם קומנדו עיראקי חמוש ב"אר-פיגיי" במרחב הנמל

המחבר אותה לעבדאן.

האיזור הגובל בעיר, בעיקר מערבית וצפונית-מערבית לה, הוא איזור חקלאי, שבו מטעים צפופים, בעיקר של דקלי תמרים. האיזור סובל מהצפות תכופות של נהר הקארון. כדי להתמודד עם הבעיה הזאת בנו האיראנים במשך השנים סוללת עפר גדולה, שאורכה כ-10 ק"מ, הנמשכת ברציפות סביב חלקים שונים של העיר.

איזור הנמל שבדרום העיר כלל את מתקני הנמל, האוניות שעגנו בו (רובן זרות), בנייני המכס, מחסנים וכדומה. הנמל הזה הקנה לעיר חשיבות כלכלית רבה, שכן הוא שירת את כל חבל ח'וזיסטאן. האיזור השתרע על שטח באורך של 2.5 ק"מ וברוחב של 0.5 ק"מ.

איזור המגורים מתחלק לעיר העתיקה מצפון לשט אל-ערב (מצפון לנמל) ולעיר החדשה ממזרח לה. האיזור הזה מתאפיין, כמו בכל שטח בנוי, ברשת של רחובות – מהם רחבים מאוד ומהם צרים (חלקם מסתיימים בכיכרות). באיזור קיימות שכונות בעלות אופי שונה: שכונות של בניינים חד-קומתיים מול שכונות של בניינים רב-קומתיים. מצפון לאיזור המגורים משתרע מחנה דג' – מחנה גדול של צבא איראן, שבו שכנו יחידות שונות – שריון, חי"ר וארטילריה – ואף נמצאו בו מנחתים ומתקנים לשימוש מסוקים. המחנה עצמו היה בנוי כמערך מבוצר, שאמור היה להגן על העיר מכיוון צפון.

הביצורים

בשל חשיבותה של העיר מבחינות כלכלית ואסטרטגית – כשולטת על הצירים לעבדאן, שחשיבותה בעיקר כמסוף נפט אסטרטגי – בנו האיראנים מערך הגנה מקיף. המערך הזה – מחוץ לעיר ובתוכה – כלל מוצבים רבים מצוידים היטב ומיועדים ללחימת כוחות שריון וארטילריה. כמו כן ניצלו את סוללות העפר שנבנו למניעת הצפות ועשו בהן שימוש כחלק ממערך ההגנה החיצוני שהגן על המבואות לעיר, והדבר חייב את הכוחות העיראקיים להתמודד גם עימן. הסוללות האלה, שנמשכו במקביל לגבול העיראקי מצפון לדרום, כללו שני קווים. הקו השני שנמצא בעומק, במרחק 5 ק"מ מהקו הראשון, כלל גם ביצורים ועמדות לטנקים, לנשק נ"ט ולארטילריה, והיה חלק מקו ההגנה, שהשתרע מהשט אל-ערב לעומק ח'וזיסטאן עד אהוזה.

הכוחות הלוחמים הכוח המגן

אין פרטים רבים לגבי הכוח האיראני שהגן על העיר. כמו בכל חזיתות הלחימה, כלל הכוח האיראני שני מרכיבים עיקריים: יחידות של הצבא הסדיר וכוחות לא סדירים של "משמרות המהפכה" – הארגון המזוין החדש יחסית, שהוקם לאחר המהפכה על בסיס מתנדבים. אנשי המשמרות ניחנו בלהט מהפכני ובמורל גבוה. הם היו נכונים לכל משימה קשה

עד כדי הקרבה עצמית (בגזרות מסוימות שירתו בהן גם נערים). הלוחמים נשאו תליונים, שניתנו להם על-ידי המשטר, שהבטיח להם כי יקנו להם כניסה לגן עדן, והדבר הביא כמובן לגילויי הקרבה קיצוניים וללחימה עד האיש האחרון. הנחישות הזאת השפיעה מאוד על עוצמת הלחימה. העיראקים התקשו מאוד להתגבר על ההתנגדות שגילו בעיקר הכוחות האלה בהגנה על העיר.

הצבא הסדיר היה אחראי על מערך ההגנה החיצוני ועל יעדים בולטים, כמו הנמל והמחנה, ואילו מערך ההגנה בתוך השטח הבנוי התבסס רובו ככולו על "משמרות המהפכה". כמו כן השתתפו בקרבות כוחות עתודה של הצבא הסדיר שהגיעו מעבדאן.

הכוח הסדיר כלל חטיבת חי"ר מתוגברת ביחידת שריון (לפחות גדוד) וארטילריה. זאת נוסף על כמה אלפי לוחמים של "משמרות המהפכה". על-פי כמה הערכות, כלל כוח המגן כ-7,000 לוחמים. המפקדה האיראנית הבכירה של הגזרה כולה הייתה המפקדת הדיוויזיה, שנמצאה בעבדאן והגישה למגיני ח'ורמשהר סיוע ארטילרי, אווירי ולוגיסטי וכן הזרימה כוחות עתודה.

הכוח התוקף

הגזרה כולה הייתה הבאחריות דיוויזיה משורינת עיראקית – דיוויזיה 3. הדיוויזיה הזאת נשלחה פעמיים להילחם נגד צה"ל. בפעם הראשונה נשלחה במלחמת ששת הימים לחזית הירדנית, אך לא הספיקה ליטול חלק בקרבות ונשארה בצפון ירדן עד קרבות ספטמבר השחור (1970) בין צבא ירדן למחבלים הפלסטינים והפלישה הסורית לירדן, ואז חזרה לעיראק. בפעם השנייה, במלחמת יום הכיפורים, הגיעה הדיוויזיה לדרום רמת-הגולן, ניהלה קרבות מול אוגדת לנר ונסוגה. הדיוויזיה הזאת הייתה הכפופה למפקד גיס 3, שהיה אחראי על הלחימה בכל חבל ח'וזיסטאן (הגיס כלל 5 דיוויזיות – 3 משורינות ו-2 ממוכנות, שפעלו בגזרות אחרות). הדיוויזיה כללה 2 חטיבות אורגניות – חטיבת שריון וחטיבה ממוכנת, כאשר חטיבת שריון אורגנית נוספת שלה הוקצתה לדיוויזיה ממוכנת 1, שפעלה בגזרה אחרת בח'וזיסטאן; והיא תוגברה בחטיבת שריון מדיוויזיה ממוכנת 5.

נוסף על כך הקצה הגיס ללחימה את חטיבת כוחות מיוחדים 33, שהייתה כוח עתודה, וגדוד קומנדו. זאת נוסף על כוחות של הצבא העממי (מיליציה אזרחית של מתנדבים חברי מפלגת הבעת'), כוחות משמר הגבול ומשטרה וסיוע חיל הים וחיל האוויר. בשלב מתקדם בלחימה תוגברה זירת הלחימה גם בגדוד כוחות מיוחדים מחטיבת משמר הרפובליקה, שמשימתו העיקרית בעת שיגרה הייתה הגנה על המשטר ועל מתקנים חיוניים בבגדאד. הצטרפות הכוח הזה ללחימה קיבלה תהודה רבה בתקשורת העיראקית, שכן היא ביטאה את מידת מעורבותו הרבה של צדאם עצמו בקרב הזה.

חפ"ק עיראקי בעיר ח'ורמשהר. כורע מימין - מפקד חטיבת הכוחות המיוחדים ולימינו מפקד גיס 3 - נעימי

טיהורם המלא וניתוק סופי של העיר מעבדאן. התוכנית העיראקית כללה מאמצים לכיתור העיר מצפון ומדרום ולניתוקה מיתר חלקי ח'וזיסטאן, כשהמטרה היא הכנעת מגיניה. התוכנית קבעה כי אם ייכשלו מאמצי הכיתור, ייכנסו הכוחות לתוכה במטרה לטהרה מכל כוחות האויב.

חציית הגבול

ההתקפה העיראקית בגזרה הזאת החלה בחציית הגבול (22 בספטמבר) באיזור מוצב שלאמג'ה, שממנו מוביל כביש היישר אל ח'ורמשהר. את המהלך הזה ביצעה חטיבת שריון

של דיוויזיה ממוכנת 5. גדוד הטנקים המוביל שלה ניהל קרב קצר עם הכוח האיראני - גדוד חי"ר מתוגבר בטנקים - פגע בשני טנקים והשמיד כמה רכבי תול"ר 106 מ"מ והשתלט על המוצב, שם נתפסו לראשונה שלל אמצעי-לחימה איראניים.

הכוחות האיראניים, שהיו אמורים לבלום את ההתקפה העיראקית בקווי ההגנה שממערב לעיר, לא החזיקו זמן רב מעמד במערכיהם, נטשו

ההבדל העיקרי בין כוחות הקומנדו ובין הכוחות המיוחדים בצבא העיראקי הוא בתפיסת ההפעלה. כוחות קומנדו הם יחידות חי"ר מעולה אורגניות המצויות ברמת החטיבה (פלוגה), הדיוויזיה (גדוד) והגיס (חטיבה, ובתקופה מסוימת אף שתי חטיבות), ואילו הכוחות המיוחדים הם יחידת חי"ר מעולה ברמת המטה הכללי בלבד (3 חטיבות מטכ"ל בתחילת המלחמה ו-3 חטיבות במסגרת משמר הרפובליקה בשלבים מתקדמים יותר במלחמה), שיועדו לטפל במשימות הקשות ביותר והוקצו מהמטכ"ל לגייסות השונים למשימות ספציפיות.

מהלכי הלחימה

הלחימה כללה כמה שלבים:

א. חציית הגבול והגעת הכוחות לפאתי העיר.
ב. כיבוש הנמל בדרום העיר (האגף הימני של ההתקפה העיראקית).

ג. כיבוש מחנה דג' בצפון

העיר (האגף השמאלי של ההתקפה).

ד. השתלטות על אזורי המגורים (השטח הבנוי),

העיראקים לא מיהרו לדלוק אחר האיראנים הנסוגים. הם נעצרו לצורך השלמת ריכוז הכוחות לקראת המשך ההתקדמות, ובמקביל החלו בטיהור השטח, בעיקר מן השלל ומן הכלים שנפגעו

בשטח, ירו מטווחים לא אפקטיביים של 4 ק"מ ויותר, גילו רוח לחימה נמוכה ונכנעו עד מהרה לכוחות העיראקיים. העיראקים לא מיהרו לדלוק אחר האיראנים הנסוגים. הם נעצרו לצורך השלמת ריכוז הכוחות לקראת המשך ההתקדמות ובמקביל החלו בטיהור השטח, בעיקר מן השלל ומן הכלים שנפגעו. כל זאת תחת אש ארטילרית ותקיפות אוויר של האיראנים, שאף הן לא יעילות ולא מנעו את המשך ההתקדמות.

כיבוש הנמל

עתה עמדו הכוחות העיראקיים בשעריה של ח'ורמשהר כאשר כוחותיהם מתפצלים לשתי זרועות: האחת – דרומית, ובראשם הכוחות המיוחדים והקומנדו, שהתקדמה לעבר הנמל, והשנייה – צפונית, ובראשה חטיבת השריון, שהתקדמה לעבר מחנה דג'. מאמצי שתי הזרועות היו מכוונים לניתוק העיר ולכיתורה כדי להשפיע בכך על המורל של הכוחות האיראניים בעיר ולהביא לכניעתם המהירה. העיראקים ידעו כי כניסה ללחימה בשטח בנוי תתבע קורבנות רבים משני הצדדים. היעד של מהלך זה היה להשתלט על שלושת הגשרים שעל הקארון ולנתק בכך את הדרכים שחיברו את העיר עם האי עבדאן, שדרכו זרמו תגבורות ואספקה למגינים.

ההתקפה החלה ב־30 בספטמבר על־ידי הכוחות המיוחדים. לאחר קרבות קשים הצליחו להשתלט על מאוז ראשון בפאתי העיר, ובעקבות זאת נסוגו הכוחות האיראניים לתוך העיר. לאחר מכן הצליחו להשתלט על הגשר הקטן בל נו, הנמצא בכניסה לעיר, ואז החלה למעשה הלחימה על העיר עצמה. כאן נתקלו לראשונה בהתנגדות איראנית שונה מזו שבה נתקלו עד כה, שכן באזורים אלה נערכו כוחות של "משמרות המהפכה", שגילו רוח לחימה והקרבה גבוהות מאוד, בשונה מיחידות הצבא הסדיר. הם ניהלו לחימה עזה ביותר שגרמה לעיראקים אבידות רבות, וכמובן גם עיכבה את התקדמותם.

בקרבות בשטח הבנוי נאלצו הכוחות המיוחדים העיראקיים – שלא הכירו את שכונותיה של העיר ואת רחובותיה, שאותם הכירו מגיניה היטב – להאט את התקדמותם. בחירוף נפש הם ניהלו לחימה קשה בטווחים קרובים מרחוב לרחוב ומבית לבית. הלחימה התנהלה ביום ובלילה. התקיפות היו הדדיות, והעיראקים היו צריכים לעיתים לכבוש מחדש בתים ורחובות שנכבשו קודם

כוח עיראקי משולב שריון וח"יר מתקדם לעבר ח'ורמשהר

אותם ונסוגו לאחור. גם האש הארטילרית ותקיפות האוויר שהפעילו האיראנים נגד הכוח המתקדם לא הצליחו לגרום לו לאבדות רבות ולא בלמו אותו.

הכוחות העיראקיים השתלטו עד מהרה על קו ההגנה האיראני המבוצר, הבקיעו כמה פרצות בסוללות העפר, חדרו דרכן והתקרבו לפאתי העיר. הערכת העיראקים הייתה, שאם הכוח האיראני יישאר להילחם על קו ההגנה הזה, הוא יצליח לעכב את הכוח העיראקי במשך חודש ויותר. בפועל הצליחו העיראקים להתגבר בתוך כמה ימים על המערכת הזאת ולהתקרב אל יעדם הראשון – העיר ח'ורמשהר.

בקרבות האלה הצליחו העיראקים להשמיד עוד כמה כלי רק"ם ותול"רים 106 מ"מ והשתלטו על כמויות גדולות של אמצעי לחימה שהושארו על־ידי צוותיהם בשטח. לדברי המפקדים העיראקים, האיראנים לא גילו יכולת לחימה גבוהה, נסוגו בבהלה, הסתתרו עם הטנקים שלהם בבוסתנים שלאורך הדרכים ומאחורי בתים שנמצאו

תצפיתן עיראקי במרחב ח'ורמשהר

כוח עיראקי מתקדם באחד מרחובות חי'רמשהר

ושעליהם הצליחו האיראנים במתקפת-נגד להשתלט מחדש. בסופו של דבר הצליח הלחץ העיראקי, בסיוע אש הטנקים והארטילריה, להכריע את הקרב, והם הצליחו לבסס לעצמם שליטה על השטח הזה ולהופכו לבסיס מוצק, שממנו הטילו את התקפתם לכיבוש איזור הנמל.

ההתקפה על איזור הנמל הייתה מהירה. הכוח כלל יחידות של כוחות מיוחדים וקומנדו מתוגברים בגדוד טנקים מחטיבת שריון של דיוויזיה 5. היעד היה השתלטות על האיזור כולו עד לנהר הקארון. הכוחות הגיעו, תוך התגברות על קרבות ההשהיה שניהלו האיראנים הנסוגים, לאיזור סדנאות תיקון הספינות והסירות, שהפך יחד עם איזור

המגורים הסמוך לו למערך מבוצר ומוגן. גם כאן התנהלה לחימה קשה מאוד מבית לבית ומקומה לקומה לטיהור האיזור. האיראנים הפעילו כאן אש צלפים, שגרמה לאבדות רבות בקרב העיראקים.

העיראקים ניצבו בפני קושי נוסף כאשר כוחות איראניים, בעיקר מ"משמרות המהפכה", נסוגו לעבר הספינות הנצורות שעגנו בנמל,

השתלטו עליהן ועל הצוותים שנמצאו בהן והפכו אותן למוצבי לחימה. כוחות הקומנדו והכוחות המיוחדים העיראקיים ניהלו קרבות להשתלטות על הרציפים ועל האוניות במטרה לטהרן מן האויב האיראני, כשהם נזהרים לא לפגוע בכלי השיט ובצוותיהם.

היעד הבא היה השתלטות על המחסנים ועל בנייני המכס

שהשתרעו עד למפגש הנהרות. האיזור היה מוקף מכשולים, וגם כאן התפתחה לחימה קשה, כולל קרבות בנשק קר. האיראנים ניסו כמה פעמים לבצע התקפות-נגד בסיוע שריון, אך נהדפו על ידי אש הטנקים והארטילריה העיראקית המדויקת, שאוכונה על ידי קת"קים, שפעלו בקרב הכוחות התוקפים. השלב הזה הסתיים ב-5 באוקטובר, כשהכוחות העיראקיים שולטים על גדת הקארון תוך טיהור כיסי התנגדות איראניים. הכוחות האיראניים שהיו בעיר נלכדו, ומעטים הצליחו להיחלץ בסופה של הלחימה.

כיבוש מחנה דג'

כמעט במקביל לקרבות לכיבוש הנמל התנהלו מצפון לעיר הקרבות לכיבוש מחנה דג', ששימש בעיקר את הצבא הסדיר האיראני. המחנה השתרע על פני שטח גדול והיה מוקף חומה שאורכה כ-9 ק"מ וגובהה יותר מ-2 מטרים; רוחבה הגיע בכמה מקומות למטר. החומה הייתה מבוצרת בבטון מזוין ומחוזקת בגדרות ברזל ורשתות נ"ט. מאחוריה היה מערך של עמדות

הגנה לחי"ר, לטנקים, לנשק נ"ט ולארטילריה. היה זה מערך הגנה מבוצר היטב שהושקע בו רבות, כדי שימשש קו הגנה נגד חדירה אפשרית לעיר מהכיוון הזה. במחנה היו גם מתקנים שונים, כמו אתרי נחיתה למסוקים, בתי מגורים לחיילים וכדומה.

ההתקפה בגזרה הזאת נוהלה על ידי החטיבה המשורינית

הכוחות פעלו בטקטיקה של השתלטות על שטח, טיהור והפיכתו לבסיס מוצק, שאליה הוזרמו כוחות נוספים והוא שימש כבסיס יציאה של ההתקפה שלאחר מכן

הגשר האסטרטגי המחבר בין ח'ורמשהר לאי עבדאן, שעליו שוכנת העיר עבדאן

תותחים, כלים נ"ט ועוד. אילו כלי הנשק האלה היו מופעלים נגדם, ספק אם היו מצליחים לבצע את המשימה, בוודאי שלא בפרק הזמן שעשו זאת. בשלב הזה החלה היערכות הכוחות לחדירה לפאתי השטח הבנוי של העיר מכיוון צפון.

ההשתלטות על השטח הבנוי

כיבוש מחנה דג' הביא למעשה לכיתורה המוחלט של ח'ורמשהר על-ידי העיראקים, ועתה נותר השלב האחרון של השתלטות על איזור המגורים, שבו נמצא עדיין כוח איראני גדול, שהייתה לו מוטיבציה להילחם. הקרב הזה היה שעתם הגדולה של לוחמי הכוחות המיוחדים והקומנדו של הצבא העיראקי, שעמדו לראשונה במלחמה הזאת בפני אתגר רציני: התמודדות מול חייל איראני נחוש ונכון להקרבה שלא הכירו עד כה – אנשי "משמרות המהפכה".

הכוחות העיראקיים התקדמו במקביל מכמה כיוונים: מדרום, לאחר כיבוש הנמל, ממזרח, לאחר השתלטות על גדת הקארון, ומצפון, לאחר כיבוש מחנה דג'. ההתקדמות הייתה איטית, זהירה ומדודה ביותר מהסיבות הבאות: לכוחות חסר מודיעין טקטי, הם לא הכירו היטב את השטח ואת מגבלותיו, והיה עליהם להתמודד גם מול מערכי הגנה מוכנים ששלטו על דרכי הגישה למרכז העיר.

הכוחות פעלו בטקטיקה של השתלטות על שטח, טיהור

של דיוויזיה ממוכנת 5, שהייתה מתוגברת בכוח של הכוחות המיוחדים. לאחר קרבות התקרבות למחנה נפתחה ב-12 באוקטובר עם שחר התקפת החטיבה על המחנה. גדוד טנקים אחד תקף מכיוון צפון, וגדוד טנקים אחר פעל מכיוון מערב. כבר בשלב הפותח נפגעו כמה טנקים ותולר"ם 106 מ"מ של האיראנים, וצוותיהם נלקחו בשבי, זאת לאחר שניסיונות להביא לכניעת מגיני המחנה ללא קרב לא הצליחו. האיראנים הצליחו לתספק את כוחותיהם מהאוויר, והעלונים שפוזרו העיראקים מן האוויר לא הצליחו להביא את האיראנים להיכנע ללא לחימה.

ההתקפה הסתייעה בכוחות הנדסה, שפרצו פרצות בחומה ובגדר הפנימית המקיפה את המחנה. אנשי הכוחות המיוחדים הצליחו לחדור פנימה בחסות החשיכה דרך הפרצות האלה, השתלטו על גזרה מסוימת תוך סיוע קרוב מן הטנקים של הגדוד התוקף, יצרו בסיס מוצק ואיפשרו לכוחות השריון לחדור אף הם פנימה, לאחר שסולקו המכשולים השונים שהוצבו על-ידי האיראנים. מכאן הדרך להשתלטות מהירה על המחנה הייתה קצרה. לאחר כמה שעות וקרבות קצרים הצליחו העיראקים להשלים את כיבוש כל המתקנים שבמחנה. חלק מכוחות הצבא האיראני במחנה נכנעו, וחלקם נמלטו.

העיראקים תפסו במחנה הזה שלל רב – כלי רק"ם,

וללחום בהן. כמו כן הופיעו בצורה ספורדית מסוקים נ"ט איראניים, שגם עימם היה צריך להתמודד. תוך כדי הלחימה התארגנו העיראקים בתחום איסוף המודיעין. בין היתר הם מיקמו תצפיות על בתים שולטים, שאיפשרו להם לקבל התרעות על הכנות שונות הנעשות בצד האיראני, בעיקר לתגבור כוחות ולביצוע התקפות-נגד, ולפעול לסכלן.

אחד הקרבות הבולטים היה הקרב על בית הכלא, שהיה מצודה שהוכנה כמערך הגנה מבוצר השולט על סביבותיו. במקום הזה התנהלה לחימה ממושכת וקשה, שכללה התקפות והתקפות-נגד. העיראקים הפעילו שם אש מסיבית - נ"ט וארטילריה - שכתשה בסופו של דבר את מוצבי האיראנים והשמידה את מרבית הכוח הנצור.

קרב נוסף בולט היה על הגשר האסטרטגי. משהבינו האיראנים כי זהו המאחז האחרון שלהם בעיר, הם ריכזו את כל כוחות העתודה שיכלו לרכז באותה עת בגזרה הזאת, כולל יחידות צבא שונות ומגוונות, שבהן 300 חניכי בית-הספר לקצינים, 300 אנשי "משמרות המהפכה", כוחות מיוחדים, כוחות נחתים של הצי וגדוד טנקים.

הקרבות שהתנהלו באיזור הזה היו מהקשים ביותר בכל תקופת הלחימה ונמשכו כ-48 שעות. האיראנים גילו התנגדות קשה ביותר וניסו לבצע התקפות-נגד כדי להדוף את העיראקים, אך ללא הצלחה רבה. המתקפה העיראקית האחרונה, שהחלה ב-24 באוקטובר עם שחר, נמשכה כחמש שעות, ובה הוכרעה המערכה, ואיזור הגשר והבניינים

והפיכתו לבסיס מוצק, שאליו הוזרמו כוחות נוספים והוא שימש כבסיס יציאה של ההתקפה שלאחר מכן. הלחימה הייתה קשה, התנהלה מבית לבית, מקומה לקומה, מחצר לחצר ומרחוב לרחוב. האיראנים ביצעו, כאמור, מדי פעם התקפות נגד, שהקשו עוד יותר על התקדמות העיראקים.

בשל היתרון היחסי שהיה לכוח המגן האיראני, שהכיר את השטח, היה הכוח ערוך טוב יותר הן לתצפית על הפעילות העיראקית והן לכיסוי השטח באמצעי האש השונים שברשותו ובדגש על אש הצלפים. העיראקים עברו בעיקר ללחימה בלילה תוך ניצול החשיכה להתקדמות הכוחות ולהחדרתם לעומק העיר, זאת כדי להשיג הפתעה ולהתקדם ולהשתלט על בתים נוספים. עם זאת, תנאי הראות הגבילו לעיתים את דרך הפעולה הזאת. היעד הסופי של התוכנית העיראקית היה השתלטות על בית הממשל, שבו הייתה ממוקמת המפקדה האיראנית, ולידה הגשר האסטרטגי, שהיה נקודת החיבור העיקרית לעבדאן. ניתוקם של אלה - כך העריכו - יביא בעצם לסיום הלחימה ולהשתלטות מלאה על העיר.

הכוחות, שהסתייעו באש ארטילרית, היו צריכים לזהות צלפי אויב ולהתמודד עימם. האיראנים מיקמו את צלפיהם בעיקר בבניינים גבוהים, משם הייתה שליטה טובה על השטח. לעיראקים היה צורך לטפל בפצועים הרבים ולפנותם, כמו גם את ההרוגים הרבים. האיראנים הרבו גם לירות אש נ"ט - מרג"טים וטילי "טאו" - הן נגד רק"ם עיראקי והן נגד כוחות חי"ר, והעיראקים נדרשו לאתר חוליות נ"ט אלה

צוות מרגמה עיראקי בפאתי ח'ורמשהר

שבסביבתו נכבשו וטוהרו על-ידי העיראקים. במקביל התקדמו שני טורים לעבר בית הממשל והמסגד הגדול שלידו במרכז העיר. לאחר קרבות קשים נפל המקום בידי העיראקים, ודגלי עיראק הונפו עליו ועל בניינים נוספים בסביבתו, כמו גם תמונותיו של צדאם חוסיין.

ב־25 באוקטובר ניסו האיראנים לבצע התקפה נוספת באיזור הגשר בסיוע ארטילרי, אך גם זו נכשלה. הטיהור של כיסי ההתנגדות האיראניים באיזור הזה הסתיים רק ב־26 באוקטובר. שרידי הכוח האיראני הצליחו לברוח בחסות החשיכה בסירות, שבאמצעותן צלחו את הקארון ועברו לגדה הנגדית. בכך הסתיימה המערכה הקשה והארוכה הזאת, והעיראקים, שהציגו את המהלך כשחרור של העיר וחזרתה להיות עיר ערבית, הסבו את שמה לשם ערבי – מחמרה.

ב־25 באוקטובר שלח מפקד הגיס אסמאעיל נעיימי (המכונה "אבו שהיד") מברק, שבו הודיע למפקדו העליון, צדאם חוסיין, ולמטה הכללי על סיום הקרבות ועל הניצחון העיראקי. נעיימי הדגיש כי המערכה הייתה קשה, וכי הלוחמים העיראקים לחמו בגבורה ומנעו מאיראן להפוך את

המקום לסטלינגרד שנייה. סיום הקרב הזה סימן את תחילתו של השלב הבא – המצור על עבדאן, שהחל כבר בליל 11/10 באוקטובר, כאשר חטיבה משורינת אחרת של דיוויזיה 3 ביצעה מבצע צליחה מוצלח של נהר הקארון כמה קילומטרים צפונית לח'ורמשהר וניתקה את הצירים המחברים את עבדאן עם יתר חלקי איראן (אהווא), שיח' בדר ובנדר ח'ומייני).

כתבים שביקרו בח'ורמשהר מייד לאחר כיבושה תיארו את תוצאות המערכה: רחובות העיר היו מלאים בכלי רק"ם איראניים – טנקים וגנ"מים פגועים ושרופים. עשן רב עלה מאיזור הנמל ומהמתקנים שבו. גם באיזור הגשר ניכרו היטב סימני הקרב הקשה, ונמצאה בו כמות גדולה של כלי רק"ם פגועים. הצבא העממי שתפס את העיר לאחר כיבושה החל, בסיוע כוחות הנדסה, בפעולות לסילוק המכשולים השונים.

כמה הערות בשולי הקרב

הקרב על העיר החל ב־30 בספטמבר והסתיים ב־26 באוקטובר – סך-הכול 27 ימים, ומתחילת המלחמה (22 בספטמבר) – 34 ימים.

התוכנית העיראקית כללה שני שלבים – שלב הכיתור, שהתבצע בעיקר על-ידי השריון בסיוע ארטילרי, אמור היה, להערכת העיראקים, להביא לנפילת העיר. משזה לא קרה, עברו לשלב השני – חדירה לשטח הבנוי וקרבות ישירים, שכללו לעיתים קרובות מגע עד לטיהור המוחלט של העיר. הכוחות הוטלו למערכה ללא די מודיעין, ללא מפות

מתאימות וללא סיורים מקדימים, והדבר הקשה כמובן על הלחימה. הכוחות לא היו מוכנים ללחימה בשטח בנוי. אומנם לצבא העיראקי הייתה תורת-לחימה, שהתבססה בעיקר על ניסיונם של צבאות אחרים, אך לא היה לו כל ניסיון מעשי בתחום הזה. הלך הזה הופק והוטמע במהלך המלחמה, בעיקר באימוני הכוחות המיוחדים ובשיתוף-הפעולה שלהם עם כוחות אחרים (שריון, ארטילריה וכדומה).

בעשרת הימים הראשונים של המלחמה נכנס הצבא העיראקי ל־17 ערים איראניות והשתלט עליהן, אך רק בח'ורמשהר נתקל בהתנגדות כה קשה.

האיראנים ניהלו, במקביל ללחימה באש, גם מלחמת תעמולה נגד העיראקים והכחישו את הודעות העיראקים על הצלחותיהם בקרבות. נראה כי גם תמונת המצב שהייתה בידיהם הייתה לא מדויקת, שכן הכוחות האיראניים לא ידעו בדיוק איזה שטח נכבש בידי העיראקים והיכן נמצאים כוחותיהם. הדבר גרם לבלבול, וכוחות איראניים נכנסו לא פעם בטעות לתוך שטח שבשליטת עיראק ונפלו בשבי.

העיראקים השתדלו להימנע מהריסת העיר על אף הלחימה הקשה וההתנגדות האיראנית ושילמו על כך באבדות. הסיבה לכך נעוצה כנראה בהתייחסות לח'ורמשהר כאל עיר ערבית ועיראקית ולא כאל עיר איראנית. למרות זאת קיימים דיווחים על הרס חלקים ניכרים בעיר. העיראקים הדגישו באמצעי התקשורת שלהם את המורל של גיסותיהם כמרכיב העיקרי בהצלחתם

בלחימה, את עוז רוחם, את נחישותם ואת האמונה בצדקתם. הם הציגו את הצלחותיהם כמבטאות את רמתם הגבוהה של הכוחות שנטלו חלק בלחימה בדגש על הכוחות המיוחדים, אשר לדברי מפקדיהם "הציגו בפני כל העולם דוגמא של יכולת אמיתית, ואת האויב לימדו לקח שלא יישכח". הם הדגישו את העובדה, שזירת הלחימה הייתה מגוונת במאפייניה – איזור הנמל, המחנה הצבאי והשטח הבנוי. הם התגאו בכך שהם למעשה הראשונים במזרח התיכון שמצליחים לכבוש עיר בצורה כזאת מול אי-הצלחתם של גורמים אחרים באיזור, למשל, צה"ל בקרבות העיר סואץ במלחמת יום הכיפורים.

המחיר ואחרית דבר

שני הצדדים שילמו בלחימה הקשה מחיר כבד. אף כי לא פורסמו נתונים על הנפגעים בנפש ובציוד, הרי שההערכות הן שבצד העיראקי היו לפחות כמה מאות הרוגים ולצד האיראני לפחות 2000 – מספר גדול של פצועים ומספר לא גדול של שבויים (על-פי קורדסמן,¹ לשני הצדדים היו 8,000 עד 12,000 הרוגים ופצועים), זאת נוסף על אבדות באמצעי-

**ח'ורמשהר חזרה לשליטת איראן,
ועד היום מקיימים האיראנים
מדי שנה חגיגות לציון שחרורה
של העיר כביטוי לחשיבות
האירוע מבחינתם**

חיילים עיראקים בעמדת נ"מ איראנית כבושה

קורדסמן ווגנר, כ־12 אלף שבויים). חלק קטן בלבד מן הכוחות הצליחו לסגת בצורה לא סדורה, כשהם משאירים מאחוריהם אמצעי-לחימה וציוד רבים. איראן הצליחה בתוך כמה ימים להחזיר לעצמה את השליטה על ח'ורמשהר במסגרת מבצע מקיף יותר להחזרת שטחים בחבל ח'וזיסטאן שנכבשו על-ידי עיראק. בכך אבדו ההישגים וההצלחה שבהם התפארו העיראקים בעקבות הקרב לכיבוש ח'ורמשהר בספטמבר-אוקטובר 1980. המאמץ הגדול שהושקע בו והמחיר ששולם היו כלא היו נוכח ההצלחות הגדולות של איראן במתקפות-הנגד, שהחלו כבר בתחילת 1981 והגיעו לשיאן במתקפות אביב 1982. ח'ורמשהר חזרה לשליטת איראן, ועד היום מקיימים האיראנים מדי שנה חגיגות לציון שחרורה של העיר כביטוי לחשיבות האירוע מבחינתם.

הערות

1. אנתוני ה' קורדסמן ואברהם ו' ווגנר, **מלחמת איראן-עיראק לקחים של מלחמה מודרנית**, מערכות, תל-אביב, 1998, עמ' 114-116.

לחימה ובציוד. מחיר הדמים הכבד ששילמו האיראנים בעיר הזאת בא לידי ביטוי גם בהחלטה לשנות את שמה לח'ונינשהר, שפירושו "עיר הדמים". המחיר הכבד ששילמו העיראקים עבור הניצחון הזה השפיע קרוב לוודאי על החלטות הנהגת עיראק לגבי המשך כיבושן של הערים המרכזיות בחבל ח'וזיסטאן – עבדאן, אהווא ודזפול – שהיו היעדים האופרטיביים למתקפה העיראקית בזירה הזאת, ואשר בפועל לא נכבשו עד סוף המלחמה.

ב־30 באפריל 1982 פתחה איראן במתקפת-נגד שכונתה "אלקודס" – במסגרת מתקפות-הנגד שניהלה בחבל ח'וזיסטאן, כשזו ממוקדת בחלקו הדרומי. אחת ממטרותיה הייתה שחרור ח'ורמשהר והחזרתה לשליטת איראן.

ההתקדמות האיראנית במתקפה הזאת הייתה מהירה: ב־9 במאי הגיעו כוחותיהם למרחק של 10-15 ק"מ מצפון לח'ורמשהר. ב־21 במאי נותקה ח'ורמשהר משטח עיראק, וב־22 בו החלה הלחימה על העיר עצמה. העדיפות של איראן בסד"כ ותנופת המתקפה עשו את שלהן, ועד מהרה קרסה ההגנה העיראקית מול כוח המחץ של "משמרות המהפכה" האיראניים. חרף האש הכבדה – הארטילרית והאווירית – שהפעילו העיראקים התפוררו כוחותיהם והחלו בנסיגה. ב־24 במאי הייתה למעשה מרבית העיר שוב בשליטתה של איראן. בפעם הזאת העיראקים הם ששילמו את המחיר הגבוה יותר – אבדות רבות ומספר גדול של שבויים (לדברי

